

Prikazi hrvatskih gradova u atlasu *Civitates orbis terrarum*

Prikazi hrvaških mest v atlasu Civitates orbis terrarum

Views of Croatian Cities (and Towns) in Civitates orbis terrarum

Vesna Vlašić Jurić

Oddano: 3. 2. 2022 – Sprejeto 3. 8. 2022

1.04 Strokovni članek

1.04 Professional article

UDK 912.44:711.4(497.5)

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.66.3-4.5>

Sažetak

Prvi svezak velikog atlasa koji sadrži 546 prikaza svjetskih gradova objavljen je 1572. godine u Kölnu dok je šesti, ujedno i posljednji, objavljen 1617. godine. Djelo je objavljeno pod naslovom *Civitates orbis terrarum*, u izdanju Georga Brauna i Franza Hogenberga. Kao inspiracija za ovo izdanje Georgu Braunu poslužila je *Cosmographia* Sebastiana Münstera te *Theatrum orbis terrarum* Abrahama Orteliusa. Teolog i svećenik Georg Braun bio je poznato ime u širokim krugovima, kako kulturnim tako i znanstvenim, što je bilo od izuzetne važnosti pri radu na izdanju ovog raskošnog djela bogato ukrašenog gravurama za čiju je izradu bio zadužen uglavnom Franz Hogenberg. Uz Hogenberga, gravure su izrađivali i Simon van den Neuwel te Georg i Jacob Hoefnagel, ali se koristio i rad drugih gravera i kartografa. Među objavljenim prikazima nalaze se i četiri hrvatska grada – Poreč, Šibenik, Kostajnica i Petrinja. U fondu Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pohranjeni su originalni grafički listovi svih navedenih hrvatskih gradova. Iako su izdvojeni iz matične publikacije u kojoj su, kao knjižna ilustracija, trebali vizualno nadopuniti tekstualni sadržaj, ti grafički listovi i kao zasebne umjetnine pružaju mnoštvo informacija o vremenu i društveno-povijesnim okolnostima u kojima su nastali.

Ključne riječi: *Civitates orbis terrarum*, Georg Braun, Franz Hogenberg, vedute, knjižna ilustracija

Izvlaček

Prvi zvezek velikega Atlasa, ki obsega 546 prikazov svetovnih mest, je bil objavljen leta 1572 v Kölnu, šesti, obenem tudi zadnji, pa leta 1617. Delo je bilo objavljeno z naslovom *Civitates orbis terrarum*, izdala sta ga Georg Braun in Franz Hogenberg. Kot navdih sta Georgu Braunu služila *Cosmographia* Sebastiana Münsterja in *Theatrum orbis terrarum* Abrahama Orteliusa. Teolog in duhovnik Georg Braun je bil široko znano ime tako v kulturnih kot znanstvenih krogih, kar je bilo zelo pomembno pri delu na izdaji tega raykošnega dela, ki je bogato okrašeno z gravurami. Za njihovo izdelavo je bil večinoma zadolžen Franz Hogenberg, poleg njega so gravure izdelovali še Simon van den Neuwel ter Georg in Jacob Hoefnagel, uporabljali pa so tudi druge graverje in kartografe. Med objavljenimi prikazi so tudi štiri hrvaška mesta – Poreč, Šibenik, Kostajnica in Petrinja. V fondu Grafične zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice v Zagrebu sos hranjeni originalni grafični listi vseh navedenih hrvaških mest. Čeprav so izločeni iz matične publikacije, v kateri naj bi kot knjižna ilustracija vizualno nadomestili besedilno vsebino, ti grafični listi tudi kot samostojne umetnine ponujajo mnogo informacij o času in družbeno-zgodovinskih okoliščinah, v katerih so nastali.

Ključne besede: *Civitates orbis terrarum*, Georg Braun, Franz Hogenberg, vedute, knjižna ilustracija

Abstract

The first volume of the great *Civitates orbis terrarum* atlas, which comprises 546 views of cities (*vedute*) in various parts of the world, was published in 1572 in Cologne, while the sixth and the last volume was issued in 1617. The atlas was published by Georg Braun and Franz Hogenberg, the former of whom had found the inspiration for the publication in Sebastian Münster's *Cosmographia* and Abraham Ortelius' *Theatrum orbis terrarum*. Georg Braun was a widely renowned theologian and priest, which was highly significant for the work on this lavish publication. Engraving was entrusted to Franz Hogenberg who collaborated with Simon van den Neuwel and Georg and Jacob Hoefnagel. In addition, works of other printmakers and cartographers were also used in the atlas. The cityscapes published in *Civitates orbis terrarum* include four Croatian cities, namely Poreč, Šibenik, Kostajnica and Petrinja. The Print Collection of the Croatian National and University Library holds in its possession original prints of all four cities, which were taken out the publication in which they were meant to illustrate and thus augment the verbal message. Even as individual artefacts these prints offer an abundant amount of information about the period and socio-historical circumstances in which they originated.

Key words: *Civitates orbis terrarum*, Georg Braun, Franz Hogenberg, cityscape (*vedute*), book illustration

1 Uvod

Promatrajući prve otisnute prikaze gradova koji su služili za potrebe knjižne ilustracije u raznim publikacijama kasnog srednjeg vijeka uočava se ustaljena

tipizacija prikazivanja koja nema uporište u stvarnim izgledima gradova. Tomu nije razlog nedostatak umjetničke kreativnosti, odnosno tehničke vještine, kao ni nedostatak znanja, nego temeljno shvaćanje tog razdoblja o načelima prikazivanja gradova. Naime, u fokusu interesa čitatelja nije individualni izgled gradova, njihovih građevina kao ni potreba za točnom i što preciznijom topografijom nego je interes usmjeren na simbolično prikazivanje gradova i njihovih sadržaja. Dakle, oni su se prikazivali shematski tako da su gradske zidine, crkveni toranj, gradska vrata te krovovi kuća bili dovoljni tadašnjem čitatelju da se uživi u *gradsku atmosferu*. Bez obzira radi li se o drvoreznoj ili o bakroreznoj ilustraciji, knjižna ilustracija bila je važan segment umjetničkog oslikavanja tadašnjih publikacija, odnosno doslovnog slikovnog informiranja čitatelja.

U jednom od prvih tiskanih djela u kojemu su otisnute vedute gradova, *Fasciculus temporum* autora Wernera Rolevincka, koje je 1474. godine objavljeno u Kölnu, tekst u dva stupca dominira na stranici u odnosu na sliku pa se samo iz teksta može razabrati o kojem je gradu riječ. Naime, isti prikaz koristi se kao knjižna ilustracija za predstavljanje različitih gradova. Tako su primjerice vedute Verone, Konstantinopola kao i Ninive, iako se radi o gradovima iz različitih dijelova svijeta koji shodno tome imaju sasvim različite arhitektonske stilove, otisnute s iste drvorezne ploče. Situacija se nije promijenila ni u djelu *Rudimentum s. novitiorum chronicarum et historiarum epitome* objavljenom 1475. godine u Lübecku kao niti u drugim sličnim popularnim izdanjima iz tog vremena.

Prvo tiskano djelo u kojem prikazi gradova odgovaraju njihovom stvarnom izgledu je inkunabula *Peregrinatio in terram sanctam*, tiskana prvi put u Mainzu 1486. godine. Autor spomenutog djela je Bernhard von Breydenbach, plemić i kanonik katedrale u Mainzu koji je 1483. godine krenuo na hodočašće u Svetu zemlju. Na to daleko i veoma opasno putovanje s von Breydenbachom krenuo je i slikar, crtač, drvorezac i tiskar iz Utrechta Erhard Reuwich. Kao što je tada bilo uobičajeno, u Veneciji su se hodočasnici ukrcali na galiju te su putovanje nastavili ploveći, zbog sigurnosti, uz hrvatsku obalu Jadranskoga mora prema svom odredištu. Na tom putovanju Reuwich izrađuje na licu mjesta mnoge crteže gradova koje je imao prilike vidjeti prikazujući njihove individualne karakteristike. Vrativši se u domovinu, prema tim crtežima, a ne po sjećanju, Reuwich izrađuje drvoreze koji se koriste za otiskivanje veduta u već spomenutoj Breydenbachovoj inkunabuli. Dakako, još se ne može govoriti o preciznoj topografiji, ali se u njima svakako razabiru i prepoznaju pojedinosti i specifičnosti određenog grada, što do tada nije bila praksa. Stoga se spomenuto djelo smatra prvim ilustriranim putopisom po Europi. Bilo je veoma popularno te je doživjelo brojna izdanja na različitim jezicima (Bregovac Pisk, 2004). Nakon toga nastaje *Liber chronicarum* Hartmanna Schedela, objavljeno prvi put u Nürnbergu 1493. godine, u kojem je otisnuto oko 1800 drvoreza različitog sadržaja pa tako

i veduta raznih gradova¹ (Slika 1). Kao i u prethodnim izdanjima, većina je veduta rezultat čiste imaginacije u kojima je grad predstavljen kroz već ustaljene gradske simbole, no manji dio veduta je, kao i u *Peregrinatio in terram sanctam* nastao prema crtežima izrađenim na licu mjesta te predstavljaju, manje ili više uspješan, individualan prikaz nekog grada. Još uvijek prevladava utjecaj srednjovjekovnog razmišljanja, no ipak se osjeća atmosfera nadolazećeg razdoblja novoga vijeka, odnosno uočava se utjecaj Reuwichova preokreta u individualnom prikazu urbanističkih obilježja.

2 Atlasi novog vijeka

Poznato je kako su izum tiska i otkriće Amerike dva ključna događaja koji su obilježili početak novoga vijeka. Uz prvi vežemo razvoj komunikacijske revolucije i tehnologizaciju slike i riječi. Tiskarska je revolucija omogućila da knjige, do tada pisane rukom i dostupne probranim čitateljima, postanu dostupne širim društvenim krugovima. Odnos knjige i društva time podrazumijeva odnos između tiska i znanja, čije je širenje omogućio upravo izum tiskarskog stroja. Johann Gutenberg 1455. godine dovršava svoj prvi tipografski rad, *Bibliju* od 42 retka, pionirsko remek-djelo tiskarskog umijeća, čime započinje »Gutenbergova era«, odnosno razdoblje tiskane knjige. Za povijest knjige to je stoljeće pravo vrijeme prijelaza: u njegovoj prvoj polovini knjige se još uvijek pišu i umnožavaju rukom, no pojavljuju se i prve mehanički otisnute, takozvane drvorezne knjige, dok u drugoj polovini toga stoljeća započinje pobjednički pohod moderne tehnologije knjigotiska (Pelc, 2002).

Velika su geografska otkrića također pokrenula velike promjene u tadašnjoj Europi i svijetu. Tijekom tog razdoblja koje je trajalo od sredine 15. stoljeća do sredine 16. stoljeća, europski su istraživači proputovali većinu novootkrivenog svijeta. Njihova su se izvješća brzo širila i bila su dostupnija široj publici upravo zahvaljujući novoj tehnici tiska. Razvoj kartografskih vještina kao i početak kulture putovanja povezuje se uz ovo razdoblje kao i tiskanje knjiga, tzv. vedutističkih zbirki koje su postigle veliku popularnost u kartografskoj publicistici ranog novog vijeka. Djelo koje je u potpunosti odgovorilo velikom interesu ondašnjeg vremena za novim otkrićima bio je prvi moderni atlas *Theatrum orbis terrarum* Abrahama Orteliusa objavljeno prvi put 1570. godine u Antwerpenu.

---

¹ U Grafičkoj zbirci NSK nalazi se drvorez s prikazom Ženeve pod signaturom GZGS 1898 wolge 1. Drvorez je izrađen u radionici Michaela Wolgemuta i Wilhelma Pleydenwurffa u Nürnbergu. Digitalna preslika dostupna je u mrežnom katalogu NSK: <http://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:238:508318>

3 *Civitates orbis terrarum*

Nekoliko godina nakon objavljivanja atlasa *Theatrum orbis terrarum*, točnije 1572. godine, u Kölnu izlazi prvi svezak velikog atlasa sa 546 prikaza gradova svijeta pod naslovom *Civitates orbis terrarum*, a šesti, ujedno i posljednji, svezak izlazi 1617. godine. Izdavač je bio teolog iz Kölna Georg Braun koji je održavao intelektualne kontakte s kolegama iz znanstvenih, kulturnih i duhovnih krugova u Europi. Iako bezrezervno predan crkvenom učenju bio je posvećen i svom omiljenom interesu za topografiju i grafičku umjetnost, osobito onim djelima koja su bila u službi *geografskog uživanja* (njem. *geographische Ergötzung*) (Braun i Hogenberg, 1965, sv. 1, str. 7). Jedan od učenih ljudi koje je Georg Braun poznao bio je već spomenuti Abraham Ortelius. Utjecaj njegovog atlasa *Theatrum orbis terrarum* na Braunovo izdanje očljiv je u mnogočemu: počevši od naslova, dimenzija, izgleda naslovnice pa sve do same strukture djela. Činjenica da po svim temeljnim odrednicama prati Orteliusov atlas bila je dovoljna da se i *Civitates orbis terrarum* uistinu smatrao pravim kartografskim djelom. Za gravure, u ovom slučaju bakropise, koji postaju sve popularniji u odnosu na drvoreze, bio je zaslužan Franz Hogenberg koji je surađivao i na Orteliusovu izdanju. Za Braunovo izdanje izradio bakropise u prva četiri sveska, a zatim ga smrt zaustavlja u završetku cjelovitog atlasa. Važno je napomenuti da Hogenberg nije crtač veduta nego majstor graver koji prema crtežima drugih autora izrađuje bakropise za potrebe ilustracije spomenutog djela. Crteže-predloške izrađivali su mnogi crtači, ali najznačajniji i umjetnički najvještiji bio je Georg Hoefnagel.² Kao što je već spomenuto, *Civitates orbis terrarum* izlazi u šest svezaka od kojih svaki ima »Privileg« cara Maximiliana.³

Redoslijed prikazivanja gradova se, s manjim ili većim odmacima, ponavlja u svakom od šest svezaka. Prvi grad koji je predstavljen u prvom svesku je London. Zatim slijedi Lisabon te veći broj španjolskih gradova (Sevilla, Cádiz, Málaga i drugi). Pariz najavljuje francuske gradove, a potom se nadovezuju nizozemski. Njemačka⁴ (Slika 2) je također predstavljena s više gradova, a nakon Beča i Budima nastavljaju se talijanski gradovi. Bliski, Srednji i Daleki istok

² Georg (Joris) Hoefnagel bio je flamanski crtač i grafičar, rođen 1542. godine u Antwerpenu, umro 9. rujna 1600. godine u Beču (Thieme/Becker, sv. 17, str. 13).

³ »Privileg« je služio kao svojevrsna zaštita autorskih prava u razdoblju od deset godina nakon izlaska posljednjeg sveska. U tekstu se upozorava da nitko tko je u procesu stvaranja slične knjige ne može oponašati *Civitates orbis terrarum* bez znanja Georga Brauna i Franza Hogenberga. U protivnom kršitelji moraju platiti novčanu naknadu. No, kako je djelo postiglo izniman uspjeh na tržištu te je bilo često kopirano u publikacijama informativno-kartografskog sadržaja dolazi se do zaključka da neki nisu marili za upozorenja izdavača (Braun i ostali, 1965, str. 8).

⁴ U Grafičkoj zbirci NSK nalazi se faksimilno izdanje atlasa objavljeno 1965. godine.

zastupljeni su važnim lukama i utvrdama. Prvi svezak donosi i nekoliko gradova afričkog sjevera te završava reprezentativnim vedutama iz Novog svijeta kao što su Mexico City i Cusco, glavni gradovi Asteka i Inka (Slika 3). Kao što je već spomenuto, takav slijed u prikazivanju veduta se, s manje ili više odstupanja, ponavlja i u ostalim svescima osim u trećem u kojem se, osim Jeruzalema, mogu naći isključivo europski gradovi. Uočljivo je kako su zemlje u kojima je Georg Braun imao poslovne i intelektualne kontakte, poput Njemačke i Nizozemske, bile zastupljene s većim brojem gradova jer je jednostavnije dolazio do crteža-predložaka. U uvodnom tekstu prvog sveska Georg Braun pokušava čitateljima objasniti smisao svog izdavačkog pothvata. Naglašava važnost što preciznijeg i vjernijeg predočavanja gradova i njihovih znamenitosti kako bi čitatelji, već pri samom gledanju tih slika, imali dojam da su na licu mjesta. Takav stav u promišljanju i percepciji onoga što određena slika, u ovom slučaju veduta nekog grada, predstavlja označava veliki napredak u odnosu na prve knjižne ilustracije sa shematskim motivima gradova. Osim toga, Braun je bio svjestan i činjenice kako se šire čitateljstvo, uz već spomenut interes za stvarni izgled gradova, zanimalo za sve što je vezano uz neko mjesto: od društvenih, kulturnih pa sve do znanstvenih činjenica. Uz svaki je grad tako otisnut kraći tekst u kojem se navode njegove specifičnosti (kao npr. statistički podaci o broju rođenih i umrlih, običaji u konzumaciji alkohola i dr.) koje predstavljaju zanimljiv izvor podataka o ondašnjoj svakodnevnici grada i njegovih stanovnika. Kao pravi predstavnik svoga doba, Braun daje prednost znanstvenim dostignućima, ali ne zanemaruje kulturni kao ni društveni život nekog grada. Tako su tekstovi prožeti i anegdotama jer je smatrao, kako navodi u predgovoru prvog sveska, da knjiga mora biti ugodna za čitanje te mora osigurati radost i korist, dakle mora služiti i za zabavu, a ne samo za poučavanje (Braun, G., Hogenberg, F. i Schefold, M., 1965, sv. 1, str. 18).

4 Prikazi hrvatskih gradova u atlasu *Civitates orbis terrarum*

Hrvatski gradovi otisnuti u ovom atlasu su Poreč, Šibenik, Kostajnica i Petrinja. Kao što je već spomenuto, Braun i Hogenberg su se trudili da bakrorezne ploče budu izrađene po crtežima koji su nastali na licu mjesta te su se rijetko koristili predlošcima iz drugih vedutističkih zbirki kao izvorom za knjižnu ilustraciju u njihovoj publikaciji (Braun, G., Hogenberg, F. i Schefold, M., 1965, sv. 1, str. 7).

Bakropis Poreča, otisnut u drugom svesku ove vedutističke zbirke, upravo je jedan od tih rijetkih primjera kada su izdavači posegnuli za crtačkim predloškom iz neke druge publikacije. Naime, bakropis je izrađen prema drvorezu

Poreča⁵ (Slika 4) otisnutom u već spomenutom putopisu *Peregrinatio in terram sanctam*, koji je ujedno i jedini hrvatski grad publiciran u tom izdanju. Ploveći uz istočnu obalu Jadrana nepovoljni vremenski uvjeti zaustavili su galiju početkom lipnja 1483. godine pred Porečom, a Reuwich je to neplanirano zauzavljanje iskoristio za izradu crteža u kojem grad prikazuje opasan zidinama i kulama, gledan s mora, iz smjera otoka Sveti Nikola. Crkveni zvonik se smjestio unutar gradskih zidina dok se u zaštićenoj gradskoj luci nalazi više brodova. Živost i vjerodostojnost prikaza proizlazi upravo iz činjenice da se Reuwich koristio vlastitim crtežom za izradu drvoreza (Bregovac Pisk, 2004). U tekstu objavljenom u ovoj vedutističkoj zbirci koji se odnosi na bakropis Poreča⁶ (Slika 5), čiji je autor vjerojatno sam Franz Hogenberg, navodi se i zanimljivost o porijeklu imena grada.⁷

Veoma kvalitetna veduta Šibenika koju je izradio Martin Rota Kolunić oko 1570. godine pod naslovom *Il fidellissimo Sebenico* poslužila je kao predložak Franzu Hogenbergu za izradu koloriranog bakropisa Šibenika⁸ (Slika 6) objavljenog također u drugom svesku atlasa *Civitates orbis terrarum*. U prvom planu nalaze se tvrđava sv. Nikole i crkva sv. Andrije na drugoj obali kanala, obje istaknute i natpisima. U luci ispred grada smješteno je nekoliko galija dok je sam grad vjerno prikazan s gradskim zidinama, katedralom i ostalim snažnim urbanističkim obilježjima, i danas prepoznatljivim građevinama od kojih su posebno natpisom istaknute Il Castello te crkva sv. Franje. Na poleđini je otisnut tekst na latinskom jeziku ukrašen inicijalima »P« i »M«. U Grafičku zbirku NSK veduta je dospjela kao dar Hrvatske katoličke misije iz Münstera kao pojedinačni grafički list. Kao knjižna ilustracija za potrebe atlasa veduta Šibenika nije otisnuta kao zaseban prikaz nego je otisnuta s još dvije vedute kao jedinstvena slika. U istom okviru nalaze se tri vedute i to: gore lijevo Šibenik, desno gore Poreč, a po cijeloj dužini ispod njih Modon (Grčka) (Slika 7). Uvodni tekst o Šibeniku donosi osnovne podatke o položaju grada i o njegovim vladarima.

⁵ Drvorez Poreča, izrađen između 1486. i 1502. godine, dio je fonda Zbirke slika, grafika i skulptura Hrvatskog povijesnog muzeja. Ovdje je reproducirana ilustracija drvoreza objavljena u časopisu *Grafika* (Bregovac Pisk, 2004, str. 41).

⁶ U Grafičkoj zbirci NSK nalazi se bakropis pod signaturom GZGS 2054 hog 2, objavljen u 2. svesku atlasa. Digitalna preslika dostupna je u mrežnom katalogu NSK: <http://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:238:726387>

⁷ Kako je sudbina Troje i njezinih junaka bila iznimno popularna tijekom stoljeća, porijeklo imena mnogih gradove, osobito talijanskih, veže se, bez osobitog znanstvenog uporišta, uz trojanske junake. Tako Braun u 2. svesku spomenutog atlasa navodi da je Poreč dobio ime po Parisu koji je u njemu određeno vrijeme boravio.

⁸ U Grafičkoj zbirci NSK nalazi se bakropis pod signaturom GZGS 1825 hog 1, objavljen u 2. svesku atlasa. Digitalna preslika dostupna je u mrežnom katalogu NSK: <http://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:238:608064>

Sljedeći hrvatski grad koji je otisnut u šestom svesku je Hrvatska Kostajnica⁹ (Slika 8). U donjem lijevom uglu prikaza na kamenoj ploči otisnuta je napomena »Communicavit G. Houfnaglius 1617«¹⁰ (Slika 9), što je ujedno i podatak o autorstvu. Uz gornji rub prikaza u sredini otisnut je naslov vedute: »Castanowiz. Croatiae propugnaculum«. U prednjem su planu prikazana obrađena polja te obiteljske kuće uz obalu rijeke. Na tvrđavi podignutoj na otoku usred rijeke Une kao i na bastionskoj tvrđavi izgrađenoj na sjevernoj obali rijeke vijore se turske zastave, a u dijelu grada koji se prostire također uz sjevernu obalu rijeke jasno se razabire znatan volumen franjevačke crkve. Autor je već spomenuti Georg Hoefnagel koji je u svom umjetničkom izričaju fokusiran na cjelinu grada i krajolika koji ga okružuje dok su mu detalji manje važni pa ističe samo najvažnije arhitektonske simbole grada. Veduta Kostajnice u potpunosti odgovara Houfnagliovu crtačkom rukopisu te je veoma kvalitetno izrađena i estetski dojmljiva s dubokim, barokno objedinjenim krajolikom. U popratnom tekstu o Kostajnici uz podatke o osmanskom osvajanju, spominje se i seoski život uz obalu rijeke Une na kojoj se nalazi otok s utvrdom.

Posljednja grafika s prikazom hrvatskog grada u ovoj topografskoj zbirci je veduta Petrinje¹¹ (Slika 10). Kao i prethodna veduta, i ova je publicirana u šestom svesku, a izradio ju je isti autor – Georg Hoefnagel. Sama je ilustracija uskom vrpcom podijeljena na dvije vedute. Na toj vrpici otisnut je podatak »Acceptum ab amico depinxit et communicavit Geor. Houfnaglius Ao 1597«, kojim nas autor grafike obavještava kako mu je crtež-predložak ustupio prijatelj. Taj prijatelj bi mogao biti Cesare Porta, carski arhitekt koji je u razdoblju između 1595. i 1597. godine bio glavni nadzornik i graditelj tvrđava na slavonskoj i hrvatskoj granici. Taj je podatak svakako znakovit¹² jer govori o načinu nastanka takvih vizualija u informativnoj publicistici ranog novog vijeka koja teži za što većom iskustvenom vjerodostojnošću (Pelc, 2002). Na lijevoj strani lista prikazana je veduta Petrinje oko 1592. godine kada je pod vlašću Osmanskog Carstva sagrađena nova tvrđava od drvenih trupaca. Uz gornji rub otisnuto je »PETRINA. In ditione Turcarum«, dok je na desnoj strani prikazana tvrđava Petrinja nakon protjerivanja neprijateljske vojske 1595. godine uz natpis »PETRINIA. In ditione Christianorum«. Tu se zapravo radi o tlocrtima dviju utvrda, tzv. Wasserburg, nove na Kupi i stare na Petrinjčici spojenih novim drvenim mostom. Desno dolje na prikazu u

⁹ U Grafičkoj zbirci NSK nalazi se bakropis pod signaturom GZGS 1770 houfn 3, objavljen u 6. svesku atlasa. Digitalna preslika dostupna je u mrežnom katalogu NSK: <http://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:238:771634>

¹⁰ Jedan od oblika prezimena Georga Hoefnagela.

¹¹ U Grafičkoj zbirci NSK nalazi se bakropis pod signaturom GZGS 1796 houfn 4, objavljen u 6. svesku atlasa. Digitalna preslika dostupna je u mrežnom katalogu NSK: <http://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:238:692147>

¹² U ovoj topografskoj zbirci spomenuti natpis na vrpici otisnut je samo na veduti Petrinje.

kartuši otisnut je podatak o već spomenutom graditelju »Arte et industria Caesaris portae Architecti Itali hoc modo permunita. Ao 1617«. U popratnom tekstu opisuje se položaj grada, porijeklo imena koje dolazi od rijeke Petrinjčice, borbe s osmanskom vojskom kao i tadašnje političke prilike.

Sva četiri bakropisa hrvatskih gradova pohranjena su kao zasebni grafički listovi u spremištima Grafičke zbirke NSK dok je faksimil atlasa *Civitates orbis terrarum* dio bogate referentne zbirke stručne literature koja se nalazi u čitaonici Grafičke zbirke.

5 Zaključak

Razmatranjem ovih prikaza može se zaključiti da početak renesanse donosi ekspanziju i u izradi veduta u odnosu na kasni srednji vijek te, što je i najvažnije, vjerodostojnost njihova prikazivanja. Gdje kasni srednji vijek daje idealnu, simboličnu sliku grada, renesansa koristi precizniju topografiju, odnosno arhitektonske specifičnosti određenog grada. Upravo ta cjelovitost grada, njegovih urbanističkih orijentira i krajolika što ga okružuju postaju nezaobilazan kriterij u određivanju vrijednosti neke vedute. To je doba sve snažnijeg razvoja gradova i širenja kruga čitatelja u odnosu na srednjovjekovnu čitateljsku publiku. Sve više jača mladi društveni sloj trgovaca, pismenih obrtnika, novčara, sve je više škola i sveučilišta na kojima se školuju ne samo teolozi nego i liječnici, učitelji, pravnici, dakle svi oni kojima je čitanje sastavni dio njihovih djelatnosti i koji traže sve više znanja putem knjiga. Došavši u fokus kao odraz političkog, ekonomskog, znanstvenog i kulturnog života gradovi svjedoče o čvrstoj vezi između knjige i društva, što se može potkrijepiti i velikom popularnošću vedutističkih zbirki kao što je i *Civitates orbis terrarum*.

Literatura

Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart (Unveränd. Nachdruck d. Orig.-Ausg. Leipzig 1907 u. 1908). (1992). Deutscher Taschenbuch-Verlag.

Braun, G., Hogenberg, F. i Schefold, M. (1965). *Beschreibung und Contrafactur der vornehmsten Stät der Welt* ([Vollst. Faks. Ausg. Müller u. Schindler.

Bregovac Pisk, M. (2004). Rani prikaz grada Poreča: Novi drvorez u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu. *Grafika (Zagreb)*, 41–42.

Budiša, D., Magić, V. i Pelc, M. (1987). *Slika u knjizi: Iluminirani kodeksi i ilustrirane knjige od XI. do XVI. stoljeća: iz riznica Metropolitane i Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu: katalog izložbe: od 1. do 22. VII. 1987.* Nacionalna i sveučilišna biblioteka : Grafički zavod Hrvatske.

Meyer, W. (2020). *Die Türkenkriege und Landkarten Meyer—Explorare Googles ope.* <https://www.zobodat.at/>. https://www.zobodat.at/pdf/Wiss-Arbeiten-Burgenland_073_0267-0362.pdf

Mlinarić, D., Miletić Drder, M., Čagalj, I., Jambrović, M., Čižmek, D., Hrelja, S., & Nacionalna, i sveučilišna knjižnica (Zagreb). (2017). *Zbirka Novak: Mappae Croaticae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK.* Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Muzej, za umjetnost i obrt (Zagreb). (2009). *From Klović and Rembrandt to Warhol and Picelj: Exhibition marking the 90th anniversary of the Print collection of the National and University Library in Zagreb: Museum of Arts and Crafts, Zagreb, December 8, 2009 - January 21, 2010* (J. Bratulić, M. Maštrović, B. Biškupić, T. Maštrović, M. Gašparović, Z. Maković, M. Pelc, T. Maroević, J. Galjer, D. Čižmek, L. Gudlin, M. Liška, V. Vlašić, G. MacMaster, A. Kolar-Park, K. Š. Gjalski, M. C. Crnčić, T. Krizman, J. Klović, ... M. Franković, Ur.). National and University Library.

Pelc, M. (1997). *Život i djela šibenskog bakroresca Martina Rote Kolunića.* Nacionalna i sveučilišna knjižnica ; Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«.

Pelc, M. (2002). *Pismo - knjiga - slika: Uvod u povijest informacijske kulture.* Golden marketing.

Reichert, F. (2014). *Asien und Europa im Mittelalter: Studien zur Geschichte des Reisens* (1st ed). Vandenhoeck et Ruprecht. <https://elibrary.utb.de/doi/book/10.5555/9783647300726>

Vesna Vlašić Jurić

viša knjižničarka, kustosica
e-pošta: vvlastic@nsk.hr